

MAGYAROK ÉS ALBÁNOK

Az albánok kapcsolatai a kárpáti Magyarország területével igen légi korra,nyúlnak vissza; túlzás nélkül állíthatjuk, hogy kezdetük jóval több, mint ezer évvel előzi meg a magyar honfoglalást. Ha meg is fogadjuk el a Balkán-kutatás egyik lelelkesebb úttörőjének, Weigand Gusztávnak ama nézetét, hogy az albánok ősei hajdan a Bihar-hegységben laktak, mégis el kell ismernünk, hogy az albánok története tulajdonképpen közvetlen őseiknek, az illíreknek történetével kezdődik. Ha pedig — teljes összhangban, az albán nyelvészet és őstörténet mai legkiválóbb szaktekintélyeivel — e felfogást magunkévá tesszük, akkor jóformán Magyarország egész délnyugati része, az antik Pannónia, mint az illír terület, szerves része tűnik elénk. Pannónia ókori lakói — a nyugat felől jövő kelta és a délnyugatról behatoló római befolyás előtt — túlnyomórészt kétségtelenül illírek voltak; édestestvérei a Balkán-félsziget nyugati felében letelepedett illír törzseknek. Pannónia és Paeonia nevének összecsengését már a romantikus történetírás felfedezte, de etény teljes horderejét csupán a modern ókortudomány ismerte fel. S a régészeti kutatások arról is meggyőznek, hogy itt, a Dunántúlon még a római hódítás után is a lakosság legnagyobb része illír eredetű maradt, tehát távolról sem szakadt meg a folytonosság a praelatin és a romanizált lakosság között oly módon, mint a Magyarország keleti felében kialakult Dacia provinciában. Mivel pedig egyes középkori források szerint arról is van némi tudomásunk, hogy a pannóniai romanizmus végső töredékei még közvetlenebbül érintkezettek a honfoglaló magyarsággal, szinte szellem) folyamatosságot szabad megállapítanunk az illír-kelta lelkiségű Pannónia és az itt megtelepülő magyar törzsek között. Az írás e távon annál mélyebb nyomokat hagyhatott, mert még régebben, körülbelül Krisztus előtt két-háromezer évvel az illírek a tájon vonultak át északról délre tartó nagy vándorlásuk során is.

Mindeme őstörténeti kapcsolatokról eltekintve, a magyarság a Kárpátmedencében átélte ezredéves történelme folyamán többször közvetlen

kapcsolatba is került Albániával és az albán néppel. A középkor utolsó századai folyamán) az árpádházi királyok politikája dél felé vezetett, amit a Szentszék is jónéven vett, mivel a Balkánon egyaránt kellett küzdeni az ortodoxia és a bogumil (patarénus) szekta ellen. A magyar balkáni politika összefüggött tehát a katolicizmus ottani megerősítésével is. IV. Béla 3268-ban leverte Uros szerb fejedelem hadseregét és kiterjesztette a magyar birodalom határát körülbelül a Durazzp-Skoplje (Uszküb) vonalig, tehát egyidőre az albánok is magyar befolyás alá kerültek. Később a Durazzo körüli kis hercegség is szerepet játszott a birodalmi politikában. Az 1358. évi zárai békében Velence lemondott a keleti adriai patokról és Nagy Lajos király bizalmi embere, Topia lett az albánok oligarchája, aki a „Princeps Albániáié“ címet kapta s hatalma Kruja és Elbassan városokra is kiterjedt. Ezzel Nagy Lajos Albánia jelentős részére biztosította befolyását. Az 1381. évi torinói béke ismét Magyarországnak juttatta az Adria keleti partvidékét, a durazzoi hercegséggel együtt. Nagy Lajos halála után azonban egyre lazult, később felbomlott ez a kapcsolat és Zsigmond alatt a Velencei Köztársaság visszaszerezte magának nemcsak egész Albániát, hanem a durazzoi hercegséget is.

Nagy Lajos politikai elgondolása nem beolvasztással, hanem valószínűs szövetséges államok alakjában és perszonális unióval egységesen koordinált politikai célok érdekében vont össze hatalmas birodalmat, amely Albániától a Keleti-tengerig húzódott. Ennek a birodalomnak a dinasztikus gondolon túlmenő vallási célja is volt, mind dél felé, mind kelet, mind pedig észak felé.

Nagy Lajos halála után az eddig egységes birodalom keretén belül évtizedeken át tartó küzdelem folyt és lassanként elvesztek a délnyugati tartományok, szertehullott az egész birodalom. A Balkánon egyre nagyobb erővel jelentkezett az ozmán-törökség, amely Szerbiát már az 1389 évi rigómezei csatában, Havasalföldet 1391-ben, Bulgáriát 1393-ban az ozmán birodalom vazallusaivá tette. Ha a tatárok Ankara mellett 1402-ben nem győzik le a törököket, akkor balkáni előnyomulásuk is erősebb ütemben következett volna be. De a megdöbbsent nyugati, keresztény népek Magyarország segítségével igyekeztek gátat vetni az újra megerősödő ozmán-török hódításnak. Sikerült is évtizedekre megtorpanítani a törökök győzelmes előrehaladását. Különösen Zsigmond, majd Hunyadi János és Mátyás király nevéhez fűződnék: komoly harci tevékenységek. De ezek a háborúk már nem gátolták meg, hogy az ozmánok a Balkánon tovább folytassa hódítását. Szerbia véglegesen 1459-ben, Bosznia 1463-ban lett az egyre jobban terjeszkedő ozmán birodalom tagjává s az;

egész Balkánon csak egyetlen kis sziget próbáit ellenállást kifejteni a győzhetetlen ozmán fegyverekkel szemben: Albánia, amelynek ekkor élt legnagyobb nemzeti hőse, Castriota György, akit az albán Skander bégnek nevez és aki politikájában sokat számított Hunyadi János fegyverbarátságára, majd fiának, Mátyás királynak erős segítségére. Albánia azonban már nem élvezhette ezt a segítséget: Skander bég halála után rövidesen megszűnt a nemzet ellenállása és 1479-ben ezt a kis országot is meghódította az ozmán birodalom.

Tévedés lenne azonban azt hinnünk, hogy e középkori magyar-albán érintkezések szinte nyom nélkül merültek feledésbe. Emléküket számos szó őrzi mind a magyar, mind az albán nyelvben. Mindenesetre régen került nyelvünkbe, délszláv közvetítéssel, orbonás szavunk, amely az albánoknak történeti magyar elnevezése, olyan, mint a szerbekre a rác, vagy a románokra az oláh. Az albán nyelvnek, jórészt délszláv közvetítéssel átvett magyar elemeiről már Gustav Meyer, az első albán etymologiai szótár szerzője megemlékezett; később Norbert Jokl, a jeles bécsi albanológus, egész tanulmányt szentelt e fontos kérdésnek. Jokl szerint az albán nyelv magyar jövevényszavai a következő csoportokba sorozhatók:

1. Családi, állami és társadalmi élet: északi gég ap (a), apa 1. „idősebb testvér“, 2. „apuska, tata“, vö. magyar apa, szerb jápa; albán birov 1. „falusi bíró“, 2. „vállalat, cég stb. vezetője“, vö. magyar bíró, régen birou, szerb-horvát bírov; albán varos, vö. magyar város, régies szerb varos, stb. A magyar kép szó az albánban „külváros“, egyes vidékeken „hajóor“ jelentéssel bír, akárcsak a tengerparti horvát nyelv-járásokban.

2. Lakás, öltözködés, ipar, pl. szoba 1. „kályha“, 2. „szoba“,?. „női szoba“, vö. magyar szoba; albán saruk'e „cipőfajta“, cf. magyar csizma szár; gég rabus, vö. magyar továs, stb. A hajdani szerérségi albán telepek nyelvéből idézi Meyer az astal (magyar asztal) szó átvételét.

3. Hadi élet, pl. satore, vö. magyar sátor, sarapol, sarapof, vö. magyar sorompó, stb.

Leveretésük után az albánok is beletörődtek a látszólag megváltoztathatatlanba és miként Makedóniai Fülöp és Nagy Sándor hadseregének magvát képezték az albánok, majd ők voltak a római császárok leghűségesebb praetoriánusai, később a bizánci császárok testőrei, ugyanúgy az ozmán birodalom hadseregében is jelentős szerephez jutottak és ők lettek a szultáni testőrök is. Lassanként az iszlám vallás is elterjedt az albánok között, a lakosság 70%-a lett mohamedán — körülbelül ez

az arány ma is, — a többi lakosság 20%-a albán-ortodox, 10%-a római katolikus. Az iszlamizálódás terén Albániában- különösen nagy szerepet játszott a Bektási-dervis rend, amely még ma is behálózza a mohamedán albánokat. Ezek a bektási dervisek nevelték az ozmán-török hadsereg legkiválóbb katonáit, a janicsárokat, — „Bektás szép virágait“ — akikről tudjuk, hogy javarésze elárvult és hithű moszlimokká és bátor katonákká nevelt fiúgyermekből állott. Vakmerőségüket semmiféle családi kötelék nem korlátozta, tehát fanatikus harcosai lettek a Próféta zöld zászlójának.

Bár az albánok a 430 éves török uralom alatt többször fellázadtak és egészen a 20. századig a török közigazgatás nem is tudott behatolni a 2000 méter magas albán hegyvidék lakosai közé, hanem még maga a Szkutariban székelő török helytartó is csak külön követek útján érintkezhetett a hegyvidéki lakosokkal, — az albánok hűségesebb része mégis erős támasza lett az ozmán-török uralomnak. Sőt amikor a kegyetlen IV. Murád szultán halála után az elpuhult Ibrahimot emelték a trónra, akkor az albán származású nagyvezírek kísérelték meg a már-már bomladozó ozmán birodalmat erős kézzel összefogni. Gelzer egy érdekes összeállítás szerint már ezt megelőzően is, az ozmán birodalom fénykorában 1453—1623. között a 48 nagyvezír soraiban csak 5 volt török eredetű, míg 11 albánt és délszlávot találhatunk. 1640-ben IV. Murád halála után Kara Musztafa nagyvezír kerítette kezébe a hatalmat, majd az ugyancsak albán eredetű Köprülü Mohamed 1656-ban 80 éves korában csak azzal a feltétellel vállalta a nagyvezírséget, hogy korlátlan hatalmat kap és öt évvel később fiát, Köprülü Ahmedet hagyta utódjául a nagyvezírségben.

Uymódon a másfél évszázados török hódoltság alatt Magyarországra is több albán eredetű vezír került. így a budai pasák közül az egykori forrásokból kivehető adatok alapján biztosan megállapíthatjuk, hogy albánok voltak a következők: Vezír Tabáni Jasszi Mohamed pasa (1638—39), Vezír Murád pasa (1650—53), Vezír Arnaud Uzun Ibrahim pasa háromszor is (1670—72. 1673—75, 1677—83) és végül a sorrendben a 98-ik, az utolsó budai pasa, aki Budavár visszafoglalásakor, 72 éves korában, karddal a kezében hősiiesen esett el: Vezír Abdurrahman Abdi Arnaud pasa. Az ő emlékét ma is őrzi hősi halálának valószínű helyén nemes Szabó Sámuel adakozásából emelt fehér márvány emlékmű. Kézírásos eredeti zsebkönyve pedig 1940-ben került a budapesti Hadtörténeti Múzeumba, az albán törzsfőnöki családból származó török politikai emigráns: Basri Güntekin Dukadjin adományaképen.

A 430 éves török uralom idején az albánoknak nem voltak önálló kultúrkapcsolataik Magyarországgal. Mindazáltal a két nemzet kölcsönösen tudott egymásról. Feltételezhető, hogy különösen a másfél évszázados török hódoltság idején az albánok is külön szerepet vittek a hódoltsági területen. Budán a már említett baktási dervisrend kolostora is állott, ennek maradványa a legendás hírű Güi Baba sírkápolna, amely még ma is tiszteletet és érdeklődést vált ki az egész mohamedán világban.

Az ozmán birodalom hosszú fennmaradásának egyik legjelentősebb magyarázata, hogy sohasem áldozta fel a reálpolitikát a presztízspolitikára kedvéért. Amikor viszont 1683-ban már nem reálpolitikai célból, hanem inkább presztízis okokból Bécs szükségtelen elfoglalását kísérelte meg és ez a kísérlete csúfos kudarcot vallott, egyszerre halványodni kezdett az ozmán birodalom csillaga is. Három évvel később már Buda templomaira is felkerült a kereszt és a törökök kénytelenek voltak fokozatosan visszahúzódní. De az egykor oly hatalmas birodalom sorvadása még így is több mint két évszázadig tartott, egészen az első világháború utáni összeomlásig.

Ez a bomlás leginkább a 19. században vett erősebb ütemet. A francia forradalom új eszmevilága a szabadság, egyenlőség és testvériség jel-szavainak eredményeképpen egyre inkább tudatosodó nemzeti érzés, az ozmán birodalom különböző részeiben is érezhetővé vált. Az albánok a 19. század folyamán 1822-ben, 1827—1831-ig, 1843-ban, 1844-ben, 1847-ben és 1879—81 között lázadtak fel a török uralom ellen. Minden esetben véresen kellett leverni a megmozdulást s ugyanakkor többszáz ezer albán vándorolt ki az anyaországból.

A 19. században a Balkánon keletkezett forrongás valóságos „hélium omnium contra omnes“ lett. Az albánok ellen is egész sor háborút idézett fel, a szerbek részéről, akiknek nagy-illír álmát az albánok külön nemzeti törekvése meglehetősen keresztelte. Az albán, törekvések viszont főként az akkori Osztrák-Magyar Monarchia külügyi köreibe találtak támogatókra, mert így akarták többek között Szerbiát is közrefogni. A külpolitikában azonban Bécs mellett Budapest is erősen támogatta az albán függetlenségi törekvéseket. Bismarcknak 1878-ban tett kijelentése erős ellenhatást keltett az albánok körében és feleletül életrehívták az Albán Nemzeti Ligát. II. Abdul Hamid szultán alatt egyre tudatosabb albán nemzeti felkelések sietteték az ozmán birodalom bomlását. 1904-ben Bukarestben albán menekültek összehívták az első nemzetgyűlést, amely 1907-ben a hágai konferencia elé terjesztette memorandumát, de egyelőre még eredmény nélkül.

A törökök a kemény elnyomás eszközeihez nyúltak. Nem engedték meg az albán nyelv használatát sem. Az Olaszországban, Romániában, valamint Görögországban és Amerikában élő albán kolóniák által kiadott albán nyelvű könyveket, röpiratokat, újságokat, csak a legóvatosabb módon sikerült becsempészni az anyaországba, ahol még csak albán nyelvű népoktatást sem kaphattak a törököktől. Más részről viszont egész csomó olyan politikai irányú könyv, füzet, cikk látott napvilágot, főleg német, francia és angol nyelveken, amelyeknek közös céljuk volt, hogy a nemzetközi közvélemény előtt diszkreditálják az Osztrák-Magyar Monarchia albán politikáját. A tények elferdítésével egyenesen tagadásba vették még az albánok nemzeti jellegét is. Szerintük soha nem is volt albán nyelv vagy nemzet, tehát a Monarchia politikája teljesen alaptalan és csak újabb tűzfészket fog létesíteni a Balkánon.

1908-ban mégis az albánok felkelése volt egyik oka Abdui Hamid szultán bukásának. Az ekkor uralomra jutott ifjú-török párt politikájától az albán nacionalisták teljes autonómiát követeltek maguknak, de még az ozmán birodalom keretén belül. Az ifjútörökök uralma azonban szélsőséges nacionalizmusában annyira ragaszkodott a centralizmushoz, hogy hallani sem akart semmiféle albán autonómiáról. Ez a merev politika még jobban felszította az albánok nemzeti érzését, megerősítette ellenállásukat. Az ifjútörök kormány négy katonai expedíciót vezetett az albánok ellen és az albán kérdés lett a legfőbb oka 1912 októberében az első Balkán-háború kitörésének is.

Az első Balkán-háború néhány hónap alatt a török hadsereg leverésével végződött és 1912 november 28-án Albánia második kikötővárosában, Valonában összeült Ismail Kemal bey elnöklete alatt a 83 albán kiküldöttből álló új nemzetgyűlés. Ezen résztvettek a mohamedán, katolikus és orthodox albánok egyaránt, mert a vallási tekintetben megoszlott Albánia mindig meg tudta teremteni a nemzeti egységet és a teljes vallástürelmet. Kibontották Skander bég feketesasos-vörös lobogóját és kikiáltották a független Albániát. Az a hat nagyhatalom, amely a2 első Balkán-háborúban két hónap alatt legyőzött ozmán-török birodalom balkáni hagyatéka fölött volt hivatva dönteni, 1912 decemberében Londonban már meg is állapíthatta az új Albánia határait és alkotmányát.

Az 1912-ben létesített Albánia trónjára nem kevesebb, mint 11 külföldi herceg, illetve más trónkövetelő aspirált. A nagyhatalmak meg egyezése folytán 1914 márciusában a német Wied Vilmos herceg került a trónra, de májusban már örökre el is kellett hagynia országát, amely-

nek akkoriban még Szkutari volt a fővárosa. A rövidesen kitört első világháború ismét megakasztotta az albán állam megszilárdulását.

Az ország északi részét 1916-ban az Osztrák-Magyar Monarchia hadserege szállotta meg, Szkutari, Durazzo, Tirana és Elbasszán városok-
ikai együtt. A megszálló seregben sok magyar katona vett részt és ennek a katonai közigazgatásnak volt köszönhető, hogy az albán nyelv az általa megszállt területen először vált hivatalos közigazgatási és közoktatási nyelvvé.

A világháború utáni összeomlás természetesen Albánia életében is gyökeres változásokat hozott. Ezeknek egyik legfontosabb következménye, hogy Albánia eredetileg köztársasági alkotmányát 1928-ban megváltoztatták, Albánia nemzeti királysággá lett, s a trónra I. Zog néven egy mohamedán albán törzs feje, a Mati vidéki Dzsemál Zogu pasa fia került. A világháború utáni esztendőkből megelevenedett a kapcsolat a magyarok és albánok között is. Egyre több és több magyar szakértőt hívtak le Albániába különböző kérdések tanulmányozására. Iparosok, szakmunkások, állandóan szaporodó magyar kolóniát képeztek, főleg az új fővárosban, Tiranában. Nem jelentéktelen kultúrkapcsolatot jelentett az a magyarországi mozgalom is, amely fel akarta újítani 1931-ben a Budán eltemiect és az egész izlám világban legendás szentként ismert Gül Baba bektási devis-sejk emlékét. Az albániai bektási rend krujai főnöke, Kjazim Niasi dede a dervis rend kötelékébe fogadta a magyarországi magyar állampolgár mohamedánok által megválasztott budai muftit, az 1941-ben Budapesten elhunyt Durics Husszein Hilmi efendit. Felkeltették I. Zog különös érdeklődését is a Gül Baba sír iránt és amidőn tudomására jutott, hogy a nagyon szegény, javarészt bosnyák, macedón és albán menekültekből álló egyházközség az izlám világ adakozásából Gül Baba sírja mellett mecsetet akar létesíteni, kiállításba helyezte, hogy mint a legközelebbi¹ mohamedán uralkodó, ő fogja az első nagyobb adománnyal megnyitni a gyűjtést.

I. Zog király hívta meg országába Ormándlaky Waisbecker Antalt az albán mezőgazdaság reorganizálása céljából. Tirana akkori főpolgármestere, Abidin Nepravistha pedig 1937-ben, az albán nemzeti függetlenség 25 éves évfordulója alkalmából rendezett nagyszabású ünnepségekre meghívta Budapest székesfőváros kiküldöttét is. Ez a kapcsolat még jobban elmélyült, amikor I. Zog magyar gróf kisasszonyt, Apponyi Geraldínet vette feleségül 1938 április havába.

Az utóbbi évtizedek során erősen fellendült Magyarországon az albánokra vonatkozó tudományos érdeklődés is. Az úttörő e téren Thalló-

czy Lajos volt. „Illyrisch-albanische Forschungen“ című tanulmánykötete, amelyet számos magyar és külföldi tudós közreműködésével szerkesztett, mindmáig az albán kutatás határköve maradt. Ugyancsak ő szerkesztette, Jirecek és Sufflay társaságában, az első albán oklevéltárat. Egy másik fáradhatatlan kutató, Nopcsa Ferenc báró számos kisebb-nagyobb tanulmányon kívül terjedelmes műveket szentelt Észak-albánia földje és népe részletes leírásának.

E történeti és földrajzi jellegű kutatásokkal párhuzamosan elmélyült az érdeklődés az albán nyelv iránt is. Néhány magyar kutató a párizsi Keleti Nyelvek Akadémiáján ismerkedett meg az albán nyelv elemeivel, mások viszont Bécs közelségét használták ki, hiszen ott élt a legkiválóbb albanológusok egyike, a nagytekintélyű Norbert Jokl. Magyar folyóirat, a Berlinben megjelenő „Ungarische Jahrbücher“ adta ki 1927-ben Jokl-nak az albán nyelv magyar elemeire vonatkozó, fentebb már idézett tanulmányát. Amióta azután a „balkáni nyelvészet“ fogalma is kialakult — egy dáni tudósnek, Christian Sandfeldnek útmutatása nyomán — a magyar tudomány felfigyelt a balkáni nyelvek s a magyar közt felfedezhető szókincsbeli egyezésekre is, amelyeknek részletesebb feltárása még a jövő feladata. Carlo Tagliavini, aki 1929-től 1935-ig a budapesti Bölcsészeti Karon működött — később Padovában lett az általános nyelvészet és az albán filológia tatiára — elsőnek foglalkozott Magyarországon a balkáni nyelvészet problémáival, amelyek bennünket román szempontból is, tekintettel a régi albán-román kapcsolatokra, közelről érdekelnek. Tagliaviani utóda, Tamás Lajos 1935-ben megjelent nagy művében, amelyben a románság kialakulását tárgyalta, már külön fejezetet szentelt az albán-román érintkezéseknek, jelentősen, fejlesztette az egyetem Romanisztikai Intézetének albán tagozatát és albán filológiai előadásaival hozzájárult a magyar Balkán-kutatás további kiépítéséhez. 1941-ben magyar folyóirat, a Magyar Tudományos Akadémia egyik hivatalos orgánuma adta ki Georg Stadtmüllernek az albán őshazára vonatkozó tanulmányát. Stadtmüller a Matihegy vidékét tartja a legősibb albán területnek, vagyis éppen azt a tájat, amely mindenkor az albán nemzeti ellenállás legfőbb fészke volt. E tájra támaszkodva tudott az albánság, az őt környező idegen népek gyűrűjében is, ősi hagyományaihoz éppen oly szívósan ragaszkodni, mint a magyarság, amely Délkelet Európának e dicső múltú kis népe iránt mindig őszinte rokonszenvet érzett.

Gáldi László